

Поліщук Леся,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури,
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ОСОБЛИВОСТІ ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ МИКОЛИ БАЖАНА

Всебічно вивчити й глибоко зрозуміти діяльність і творчу спадщину М.Бажана можна тільки при комплексному дослідженні всієї джерельної бази, яка стосується його особистості, в тому числі й величезної епістолярної спадщини, котра розпорошена по різних архівах і її об'єм можна уявити лише приблизно.

Просопографічна інформація, що міститься в приватному листуванні М.Бажана (тобто дані про нього як про людину: факти біографії, види діяльності, творчі плани та їх реалізація, світогляд, риси характеру, психологія, особисті якості, настрої, стан здоров'я, родинні зв'язки тощо), є невичерпною.

У 1974 році Миколі Бажану було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці на честь 70-ї річниці з дня народження. Ювілей поета відзначався у всесоюзному масштабі. Клуб «Україна» – видав до цієї дати двотомну збірку його віршів «Сонячні фонтани». До неї ввійшли ті твори, які раніше не публікувалися грузинською мовою. Переклади підготували члени клубу, а також відомі грузинські поети – Отар Чіладзе, Джансунг Чарквіані і Маріс Поухішвілі. Отримавши це видання, Микола Платонович, з властивою йому простотою і скромністю схвильовано написав секретареві клубу Нії Абесадзе: «Мене глибоко схвилював ваш лист. Та ні, не заслужив я такої уваги, такої турботи з боку грузинського народу, треба було зробити куди більше, тому й зараз, поки є якісь сили, треба пробувати хоч потрошку працювати на славу Грузії, на славу нашої дружби! От тільки б вистачило сили!» (18 листопада 1974 року) [3, с. 78].

В особистих листах українського поета завжди підкреслювалась його любов до грузинського народу, до своїх друзів з Грузії. Так у листі від 19 жовтня 1979 року він писав: «Думав про 70-річчя свого друга Іраклія Абашідзе, переклав два його вірші, написав присвячений йому вірш. Мені дуже хотілося б надрукувати цей вірш у грузинському перекладі до ювілею Іраклія. Ось з таким проханням до Вас і звертаюся: якщо цей вірш гідний перекладу, то чи не змогли б Ви його перекласти і віддати в грузинську газету.

Відчуваю незручність, «що завдаю Вам клопотів, дозволяючи собі вкласти в цей конверт текст вірша «Сходження на Зедазені». Прочитайте його, дорога Нія, і якщо підійде, буду Вам дуже вдячний» [2, с. 67].

Скромність відомого поета в цьому листі тим більш значуща, що вірш «Сходження на Зедазені» справедливо вважається однією з перлин української поезії 70-х років. Той факт, що сам поет надавав його публікації великого значення, підтверджений також листом від 10 листопада 1979 року: «Я люблю Іраклія і хочу, чим зможу, відзначити його дату, на яку я, звичайно, з висоти свого віку дивлюсь як на дату молодості. Адже Іраклій, як би він не сивів, завжди залишиться для мене молодим, і ніколи наздогнати мене він не зможе. Дистанція в 5 років, а вона багато важить, коли тобі, вже більше 75-ти!» [2, с. 69].

Перекладати грузинську поезію йому допомагали друзі з Грузії. Поетирівесники старшого покоління завжди трималися разом. Цього ж він бажав і молодим колегам, бо спадкоємність поколінь бачив, у першу чергу, в спадкоємності традицій дружби. Дружба й любов – велика сила, без цього неможливий справжній переклад. З грузинським народом М. Бажана єднало «чуття єдиної родини», оспіване його другом і соратником Павлом Тичиною. Тому ностальгія за своєю другою батьківщиною відчувається крізь трепетні рядки цих листів: «Коли мені було важко, я думав про Грузію. Скільки щастя й сонця дала мені вона, улюблена! Невже більше не побачу її прекрасний лик? Він дав мені здоров'я й сили. Вірю, що восени зможу добратися до порога світлого і доброго дому Грузії, переступити його і вдихнути цілющі пахощі. Моє життя було б знедоленим, якби не щастя пізнати Грузію, бачити її, любити її, та її великих, славних, добрих людей, яким ніколи не зможу належно віддячити за їхню дружбу, допомогу, увагу, співчуття. Схиляюся перед ними (15 березня 1979 року) [2, с. 102]. Невдовзі М. Бажан знову пише до родини Абесадзе: «Усією думкою рвуся до Грузії. Можливо, весною здійсниться моя мрія?» [2, с. 73]. Але мрія ця не здійснилася.

Великої уваги приділяв Бажан своїм зносинам із польськими друзями на заході України, відбулися урочистості, присвячені 160-річчю від дня народження Юліуша Словацького. Сюди приїхала представницька група поетів, що писали п'ятьма мовами, із Польщі, Росії, України, Білорусії та Литви. Цю велику групу очолював М. П. Бажан. Саме тут Бажан зустрів земляка Ярослава Івашкевича, який очолював польську групу, і з яким учився в Києві. Вони обидва були пов'язані з Уманню. Наближалось 85-річчя від дня народження Івашкевича, М.Бажан написав відкритого листа на 10 сторінок друкованого тексту, 21 лютого 1979 року. Лист починався словами: «Дорогий пане Ярославе! Я знаю, що у Вашій пам'яті, як і в моїй, світиться і зараз той

ясний і духмяний ранок. Ви йшли, посміхаючись і радіючи, Ви потискали руки російським, українським, білоруським, литовським друзям, що приїхали на свято ... Ви, як і всі ми, були схвильовані, і приховати своєї радості та хвилювання не хотіли» [1, с. 14]. Починалося знамення, світле, сердечне свято не лише літератур, а й народів, споріднених, близьких один одному.

Через кілька років потому цей лист ляже в основу блискучого есе Бажана про Івашкевича і під тією ж назвою вийде в українському і російському виданнях його книжки мемуарів «Думи і спогади», – серед паперів збереглося і понад 20 листів від Івашкевича. На відміну від деяких інших письменників, які залишили у себе копії, Микола Бажан не любив, як він говорить, «зайвих паперів», не залишив у себе навіть копії рукописів, не те що листів. Можливо й тому втрачені листи «Дебори» – Раїси Ратової – що поет не зберігав їх. Як свідчить Іван Сельвінський, «Листування зав'язалось досить інтенсивне, воно тривало до самої смерті Раїси Ратової. Микола не показував мені тих листів, але при зустрічах з ним я часто вгадував – листа одержано» [2, с. 127].

Пізніше той же Іван Сельвінський, згадував: «Нині, коли Бажана вже нема серед нас, я перебираю його листи та листівки, що їх він надіслав до мене з різних міст, з лікарень, в яких перебував останнім часом досить часто – листи, в яких мені подаровано стільки добрих і ніжних слів, і душа моя знову сповнюється почуттям вдячності за півстолітню безкорисливу дружбу» [2, с. 128].

А такого роду листування тільки тоді набуває смислу, коли листи зібрані з обох сторін. І ось поет Дмитро Павличко, який очолював комісію спілки, перебуваючи у своїх творчих справах у Польщі, привіз звідти стільки ж листів М.Платоновича, які збереглися в архівах Івашкевича. Тепер все стало на свої місця: листування між двома корифеями майже повністю відновлене, набувало хронологічної послідовності. Дмитро Васильович опублікував його з своїми коментаріями і вступним словом у журналі Вітчизна (1985, № 10). Цей цікавий літературний документ чимало додав до характеристики стосунків двох письменників, до історії україно-польських літературних зв'язків. Щирі, літературно огранені, значні за змістом, а подекуди і забарвлені гумором, листи цих поетів виходять за межі суто особистих взаємин і об'єктивно відбивають факти суспільно політичного життя.

Перші факти про Ю. Словацького знаходимо у листах М. Бажана, написані за 10 років до зустрічі у Кременці. Тоді в Польщі готувалися до 150-річного ювілею поета. Готувалися і на Україні. У листі від 19 січня 1959 року Микола Платонович повідомив про роботу над перекладами Словацького. Минуло 9 років. Між двома друзями продовжувалось листування не дуже часто, але регулярне.

В одному з листів 1968 року М. Бажан пише: «... Місяць тому їздив в романтичну подорож до пана Юліуша в Кременець. Подумалося: в майбутньому році 160 років з дня народження великого українського поляка. Чому б не зібратися польським, українським, російським та білоруським письменникам у Кременці на розмову про взаємні переклади. Може це буде прийнято і в плані святкування Польської Народної Республіки...» [3, с. 44].

Ось воно – народження ідеї. Перша думка. Перше слово. Перша справа. Все це належить М. П. Бажану.

13 жовтня 1968 року Івашкевич відповів із Ставістко: «Дорогий Микола Платонович! Був дуже радий одержати вісточку від Вас, ми так давно не бачилися. Ваша пропозиція зустрітися в Кременці прекрасна, вона була зустрінута з великим захватом у нашій Спілці. Я стільки чув і читав про Кременець. І навіть сам писав, не бачивши ...» [2, 142].

За два тижні до зустрічі, у листі від 20 вересня 1969 року Івашкевич уже весь у передчутті жаданої події: «Дорогий Микола Платонович ! Спасибі за лист. Хоч я недобре почуваюся, але все-таки сподіваюся, що зможу поїхати до Львова, Кременця і Києва. Подобається мені Ваша програма і мені дуже б хотілося взяти участь у цій подорожі ... Спасибі, голубе, за ваші ідеї і програми»... [2, с. 144].

Спогади про ту осінь два видатних поети Микола Бажан і польський друг Ярослав Івашкевич пронесли до останніх днів свого життя. Яке щастя, що М.Бажан залишив спадкоємцям свій дивовижний «Спогад про Кременець».

«Знову я писав про Бажана і знову ми обмінювалися з цього приводу листами [3, с.14], – зізнається Григорій Григор'єв.

Григорій Йосипович радить Миколі Платоновичу надрукувати один із його віршів (лист від 28 вересня 1978 року).

Подаючи психологічний портрет М. Бажана, Григор'єв зауважує при тому, що «в будь-якому листі, хоч би яку мету він переслідував (М. Бажан – О. Н.), можна наштовхнутися на цікаве міркування чи несподівану думку. І при цьому завжди він залишався самим собою, зі своїми непорушними принципами» [3, с. 150]. Всі ці бажанівські якості визнавалися друзями і знайомими, але сам М. Бажан категорично не хотів про них чути. «Не любив ані найменшого словослів'я на свою адресу» [3, с. 150].

«Дорогий Григорію Йосиповичу, – відповідав наступного дня М. Бажан. – Я від щирого серця дякую вам, зворушений Вашими, незаслуженими мною високими словами про мене. Мені здається, що треба їх підкорити (йдеться про запитальні знаки)» [3, с. 151]. Ледь сором'язлива, як у кожного справжнього інтелігента, непоказана скромність проявляється у Миколи Платоновича постійно і завжди у власних писаннях і в манері поведінки, буквально у всьому, навіть у тому, що він виконував і при тому виконував

бездоганно. «Не треба згадувати, що я був редактором «Землі» – писав у тому ж листі М. Бажан, – в цьому немає моєї заслуги, бо я фактично там нічого не робив. Зі слів Григор'єва, Микола Платонович, завжди був надзвичайно вимогливим до себе, але ніколи нічого не вимагав для своєї користі» [3, с. 151].

На увагу заслуговує низка листів М. Бажана до Миколи Комарницького. «Найбільше хвилювали мене листи, згадував Комарницький, – знатного мого земляка Миколи Платоновича Бажана, в яких він частенько згадує Умань – місто його дитинства і юності. Частіше й частіше ті роки далекі пригадую» [4, с. 276].

У листі М. Бажана від 7 серпня 1968 року читаємо: «Хочу написати таку книгу «уманських спогадів» (віршовану), а де її найкраще писати, як не в самій Умані!.. Ой, як я скучив за Уманню, за Софієвкою, за такими рідними моєму серцю місцями» [4, с. 23] – довідуємось із листа, написаного до Миколи Комарницького 25 липня 1972 року.

Зворушливо й тепло згадує М. Платонович про своє уманське дитинство в листі до піонерів Уманської середньої школи № 11 від 29 травня 1961 року, переповідаючи про те, що в Умані почав формуватися як людина, почав писати, почав працювати. «Отже Умань вважаю за свою Батьківщину і завжди з радістю Умань відвідую» (лист від 29 травня 1961 року) [4, с. 24].

«Мрію про весну і про розквітлу білим цвітом Умань» – писав М. Бажан у листі від 22 березня 1971 року [4, с. 24]. Спогади про уманську юність нестримно ваблять, кличуть його до «Уманських юнатів». Із Уманню пов'язане все життя М.Бажана. До неї він приїздить у справах, буває тут проїздом, зустрічається із учителями, літераторами.

Восени 1962 року Микола Платонович привозив подивитися «Софіївку» генерального секретаря Європейської співдружності письменників, італійського літератора Джанкарло Вігореллі. «Навіть цей італієць, – писав Миколі Бажану у листі від 11 жовтня 1962 року М Комарницький, – звиклий до всіляких красот, був вражений незрівняним нашим парком» [4, с. 282]. В іншому листі М. Комарницького читаємо: «Чимало листів одержав я від незабутнього Миколи Платоновича». Пригадую останні листи його, тривожні і сумні, – скаже знову Комарницький про лист від М. Бажана написаний 15 серпня 1983 року. «Передайте мої щирі вітання всій моїй рідній Умані», звучить у листі М. Бажана від 11 вересня 1983 р. [4, с. 287].

На особливу увагу також заслуговують листи М. Бажана до дружини Ніни. «Ці листи – писала Ніна Бажан, – то і щоденник його життя, дзеркало його почуттів і ставлення до людей, до подій, не лише особистого, а й історично-суспільного значення. В них – зародження його творчих планів і відлуння їх здійснення. В них портрет Миколи Бажана – людини, громадянина, патріота» [1, с.34].

Радянські війська наближались до меж України і от-от мало початись звільнення її від загарбників, а з ними і повернення всіх українських газет з евакуації. М. Бажану довелося їхати до Москви – відстоювати своє дітище або ж домогтися створення іншої армійської газети українською мовою – хай навіть з іншою назвою.

В одному з листів до Сави Голованівського Микола Бажан писав: «Ви питаєте мене про газету. Цими днями знов говорив з Шиніним (заступником начальника Головного Політуправління Наркомату Оборони) про це. Він каже, що теж вважає це діло за конче потрібне, але коли воно стане реальністю – хто його зна. Сиджу, нудьгую, отруєний став чоловік. Не сидиться тут мені. Через те й настрій поганенький – хочеться більше діла, а не чиновництва» [1, с. 143].

Газета була його болючим клопотом, в роботу над нею він вкладав себе всього. Сил не шкодував: розумів, як чекають люди правдивої інформації та моральної підтримки.

І в іншому листі, трохи згодом, коли з'ясувалося, що нової газети не буде, М. Бажан сповістив: «Живу я нудно. Боже, які часи були, коли редакція наша існувала! А тепер – животіння» [1, с. 114].

Якостями його психологічного портрета, які дозволили йому зайняти особливе місце в суспільстві, стали передусім його велика працездатність, нахил до інтелектуальної дійсності, самоконтроль і вимогливість до себе. І таку добру пам'ять про себе залишив М. Бажан у всіх своїх старих і молодих друзів, приятелів, знайомих.

Він був і лишається зразком повноцінного поєднання діяльності суто літературної з тією, що, здавалося б, виходить далеко за межі письменництва. Інакше він не вмів, не привчившись перекладати свою працю на інших, він робив усе, що міг. Навіть більше, як міг. І ціле те життя й уся його творчість були дуже послідовні й діяльні.

Листування підтверджує, що М. Бажан в самоідентифікації на перший план ставив належність до української нації, любов до України.

У короткому повідомленні важко навіть перелічити всі аспекти інформації про особистість М. Бажана, які містяться в його листуванні. Введення її в науковий обіг дасть змогу відтворити правдивий портрет такої непересічної і суперечливої особистості, як Микола Бажан.

Список використаних джерел:

1. Спогади про Миколу Бажана // Карбованих слів володар. Київ, 1988. 321с.

2. Сельвінський І. Нотатки про книгу // Про Миколу Бажана. Київ, 1974. 189 с.
3. Григор'єв Й. Про Миколу Бажана. Київ, 1974. 187 с.
4. Комарницький М. Частіше й частіше ті роки пригадую. Київ, 1968. 289 с.